

Scriptie mej. WEUSTINK

- p. 3 Jammer genoeg geen biografische gegevens, aangezien die juist enig licht zouden kunnen werpen op de achtergronden van het boekje. Om de tijd voor deze scriptie niet te lang te maken, heb ik geadviseerd haar dan maar zonder biografie in te leveren, aangezien schr. reeds geruime tijd biografische naspeuringen had verricht. De titels van werken zouden in de tekst, in de noten, in de bibliografie moeten worden gecursiveerd, c.q. onderlijnd. Ook luidt de titel van het behandelde werk eigenlijk iets anders dan wordt vermeld.
- p. 4 Naar het werk van De Gilliers zou eens gezocht moeten worden. Komt het in andere literatuur ook voor?
Merkwaardig genoeg wordt de Twe-spraack in het boekje p. 8 gedateerd in 1614.
Wat wordt bedoeld met Attevelds Eech op p. 8 van het boekje?
- p. 5 e.v. Hoe past Van der Weyden zijn voorstellen toe in zijn boekje?
- p. 6 De conclusie in de laatste alinea ten aanzien van Van der Schuere slaat m.i. twee fasen over.
Gaan de voorbeelden met ii op de een of ander terug?
- p. 10 Die dialectische varianten zouden wel eens een duidelijk onderscheid tussen twee klanken kunnen moeten zijn.
- p. 11 Is EU in Eupopa wel bij Spiegel dezelfde klank als bij ons? Vgl. Diphth. propriae en impropriae.
- p. 15 De spelling met dt bij de werkwoorden zou in het werk van Van der Weyden moeten worden nagezocht.

De scriptie is als kandidaatsscriptie zeker voldoende. Schr. geeft blijk dat ze haar onderwerp goed heeft bekeken, tevens echter dat ze niet zo erg best thuis is in de vakliteratuur over spelling en uitspraak, klank en teken en al wat daarmee samenhangt. Het werkstuk zou zeker aan helderheid hebben gewonnen indien de tekst van Van der Weyden steeds boven de plaats waar die behandeld wordt, was afgedrukt. Nu is men genoodzaakt veel te gaan zoeken in het overigens summiere boekje waarvan we een fotocopie bezitten. Het komt me voor dat Van der Weydens boekje nu wel zijn grootste geheimen heeft prijsgegeven.

G. Dibbets

DIRKZ.VAN DER WEYDEN

NEDERDUYTSCHER LETTERSTELLINGE

Nijmegen, februari 1967

kandidaatsscriptie van
me j.E.M.Weustink.

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Weustink', is written below the typed name.

INHOUD.

Literatuur	2
Inleiding	3
Commentaar bij de Nederduytsche Letterstellinge	
I. Klinkers	5
II. Tweeklanken	10
III. Medeklinkers	14
Nabeschouwing	22

LITERATUUR.

J.van Atteveld, d'Oude vrijegeen Letter-clanc, Utrecht 1650.

J.van der Schuere, Nederduydsche Spellinge, 1612; uitg. door
Dr.F.L.Zwaan, Groningen-Djakarta, 1957.

Trivium II

Ant.Smijters, Schrijf-kunst-boeck, Amstelredam 1613.

H.L.Spiegel, Twe-spraack vande Nederduytsche Letterkunst, uitg.
door Dr.W.J.H.Caron, Groningen 1962. Trivium III

Dirkz. van der Weyden, Nederduytsche Letterstellinge, Utrecht 1651.

INLEIDING.

De Nederduytsche Letterstellinge is een zeer beknopte handleiding voor een juiste spelling. Het behandelt niet meer dan het alfabet. Zelfs leestekens, die niet direkt met de spelling in verband staan, worden buiten beschouwing gelaten.

Over de schrijver Dirksz. van der Weyden vermeldt alleen Caron dat hij een stadsgenoot van Atteveld was.¹⁾ Hij moet dus afkomstig zijn uit Utrecht, waar ook zijn werkje in 1651 gedrukt is. Echter het Gemeentearchief van Utrecht noch het Rijksarchief heeft mij nadere biografische gegevens over hem kunnen verstrekken. Op mijn schrijven aan het Centraal Bureau voor Genealogieën heb ik tot op heden geen antwoord ontvangen.

De Nederduytsche Letterstellinge is kennelijk ontstaan uit de behoefte van de schrijver de vele wantoestanden in de spelling tegen te gaan. Maar velen vóór hem pleitten reeds voor de zuiverheid van de Nederlandse taal. In zijn voorrede noemt van der Weyden dan ook enkelen van hen om hun verdienstelijke arbeid. Daar hij het desondanks nodig blijkt te vinden zich in de rij der taalzuiveraars te scharen, is het interessant na te gaan, in hoeverre hij van de door hem bewonderde voorgangers afwijkt.

Vergelijken is echter in dit geval allén mogelijk waar het soortgelijke spellingkwesties betreft. Ik heb mij daarom beperkt tot de Tweespraack, de Nederduytsche Spellinge, Ant. Smijters en Atteveld.

J.G. Becanus heeft weliswaar grote invloed gehad zowel op tijdgenoten als volgende generaties, maar een spellingsysteem als dat van van der Weyden geeft hij niet. Zijn ^{naam} invloed verkreeg hij vooral door het Vlaams tot oudste taal ter wereld te herleiden, waaruit alle andere talen zouden zijn ontstaan. De bewijsvoering mocht wat ongeloofwaardig zijn, men besepte in ieder ge-

1) W.J.H. Caron, Klank en teken bij Erasmus en onze oudste grammatici, Gron. 1947, p.123 en 128.

val de oudheid van de Germaanse talen en daardoor de eigen waarde van de moedertaal.¹⁾

Hetzelfde geldt voor D.V.Coornhert. Ook hij geeft geen spelingsysteem, maar beoogt de zuiverheid en eigenheid van de Nederlandse taal te herstellen door alle buitenlandse invloeden daaruit te verwijderen.²⁾

Met de 'gedrukte Tafelkens' bedoelt v.d.Weyden waarschijnlijk de drie tafels, die een beknopte weergave zijn van Spiegels' Ruygh-bewerp vande Redenkaveling(1585) en van diens Rederijck-kunst(1585). Zij vormen eveneens geen vergelijkingsmateriaal.³⁾

Carel de Gilliers' Trap der Jeugd heeft kennelijk de stroom van volgende geschriften niet kunnen trotseren en is verloren geraakt. Men heeft het mij altans niet ter inzage kunnen verschaffen.

1) Opera Ioan.Goropii Becani, Antwerpen 1580.

2) D.V.Coornhert, Officia Ciceronis, Delft 1604³, Voorrede.

3) H.L.Spiegel, Twe-spraack, Ruygh-bewerp, Kort Begrip, Rederijck-kunst, uit. door Dr.W.J.H.Caron. Gron.1962.
(Trivium III).

COMMENTAAR BIJ DE NEDERDUYTSCH E LETTERSTELLINGE.

I. Klinkers.

a De a omvat de korte a en de lange a, wanneer deze in open lettergreep voorkomt. Komt de lange a in gesloten lettergreep voor, dan wordt de a verdubbeld tot aa.

Spiegel schrijft reeds een zelfde gebruik voor. Hij verwerpt ae voor lange a in gesloten lettergreep, niet alleen omdat de voorouders al aa schreven, maar ook omwille van de uniformiteit met oo en ee.

V.d.Schuere echter verzet zich tegen deze spelling aa. Dat sommige haar gebruiken keurt hij in zoverre goed, daar ze ook de klank meer gapend uitspreken. Maar deze uitspraak dunkt hem niet de beste. Men moet de harde klank van de a niet nog harder maken door aa te zeggen, maar liever iets verzachten door ze met een lichte e-articulatie uit te spreken.

Smijters schrijft eveneens ae voor lange a in gesloten lettergreep. Hiermee houdt hij zich aan de oude Brabantse en Vlaamse spelling, die volgens hem met ae ongeveer de klank aa weergeeft. De nieuwe Hollandse spelling aa accepteert hij echter niet, daar de Hollanders wel aa schrijven, maar ae uitspreken.

Atteveld geeft aa in zijn voorbeelden voor lange a in gesloten lettergreep.

Met het gebruik van â i.p.v. aa "in 't eynde en elders" (p.12,13) staat v.d.Weyden kennelijk helemaal alleen. Naar de voorbeelden te oordelen omvat dit "en elders" eenlettergrepige woorden, die het suffix -je achter zich hebben. De andere voorbeelden zijn allen meerlettergrepige woorden, waarbij de klemtoon op de laatste lettergreep valt. Dat dit voor het gebruik van â voorwaarde is, is hiermee niet bewezen en valt ook uit de tekst van het boekje niet op te maken.

e Analoog aan het gebruik van de a schrijft v.d.Weyden e voor

korte e en voor lange e in open lettergreep, ee -met als mogelijke variant ê- voor de lange klank in gesloten lettergreep. Het gebruik van deze ê terzijde gelaten is er geen verschil met de Twe-spraack en Atteveld. Wel is opmerkelijk, dat Spiegel een uitspraak a voor korte e vermeldt, wanneer deze voor r staat, echter niet in alle gevallen. In b.v. per, vernis, sperma, sterck, en merckt wordt a wel gehoord, niet in verwe, kerck, merck, etc.

V.d.Schuere gebruikt voor lange klank in open lettergreep e, maar ook ee. De ee noemt hij breed van klank. Blijkens de voorbeelden geeft deze de ê (uit oerg. ai) weer, terwijl e de zacht-lange gerekte ē (uit oerg. e en i) vertegenwoordigt. Ook in gesloten lettergreep geeft ee de ê weer. Om nu in deze positie de gerekte ē, die volgens v.d.Schuere duidelijk minder breed uitgesproken wordt als de ē, zowel van korte e als ee te onderscheiden, gebruikt hij het teken é, dat dan zoveel als anderhalve e voorstelt.

Smijters schrijft voor lange e in gesloten lettergreep altijd ee. In open lettergreep echter kent ook hij het onderscheid e-ee, resp. ē en ê weergevend.

Over de klank van e in woorden als burens zegt v.d.Weyden niets. Alleen v.d.Schuere geeft bij de behandeling van de e ook het voorbeeld zijnde. Hier klinkt volgens hem de e kort, zoals in bedele de e's resp. lang-kort-kort zijn. De klank ligt bij hem dus op één lijn met de e van b.v. elk.

i Omvat de korte i en de lange i, wanneer deze in open lettergreep voorkomt. Wat de lange i in gesloten lettergreep betreft, het is duidelijk, "dat d'i geen bastaard zijnde/ook alzo wel in biir, ciir, diir, fiir, giir, hiir, iid, niid nihil, niit non, en in andere verdubbeld moet worden/als d'a, e, o, en d'u." (p.13,14)

Hierin en in het gebruik van i in open lettergreep wijkt v.d.Weyden, samen met Atteveld, af van de Twe-spraack, v.d.Schuere en Smijters, die in beide gevallen ie schrijven. V.d.Schuere spreekt ie echter ook duidelijk diftongisch uit. Waarschijnlijk

hebben Spiegel en Smijters dit eveneens gedaan. Immers alle drie kennen ze naast *ie* nog de lange *i* (geschreven *y*), welke later tot *ij* zou diftongeren.

ij V.d.Weyden en Atteveld zijn de enigen, die bij de vokalen ook de *ij* noemen. Ze verschilt volgens v.d.Weyden in zoverre van de andere klinkers, dat ze geen twee- of drieclanken helpt vormen.

De Twe-spraack kent *ij* alleen als schrijfwijze voor *iy*, wanneer *i* en *y* tot verschillende syllaben behoren.

V.d.Schuere behandelt de *ij* nergens in zijn werk, maar gebruikt haar al wel, soms zelfs naast *y*, b.v. afsnijdinge naast afsnydinge.

Hetzelfde geldt voor Smijters, in wiens werk men b.v. schryvers naast schrijfkunstboeck aantreft. Het blijft echter duister, of v.d.Schuere en Smijters de *ij* ook reeds licht diftongisch uitspraken, of slechts vrij willekeurig naast *y* gebruikten, om de lange *i* weer te geven, hetgeen mij nog al onwaarschijnlijk lijkt.

Opmerkelijk is het onderscheid, dat v.d.Weyden wenst te maken bij het achtervoegsel *-lijk*, naargelang het na korte of lange syllabe voorkomt. In het eerste geval verkiest hij een *ij* te schrijven, in het tweede geval een *i*, b.v. adelijk, gelijk, krachtelijk, maar deerlik, qualik. In een woord als gelijk is het gebruik van *ij* logisch, maar wordt in b.v. adelijk ook werkelijk *ij* uitgesproken? Mogelijk is er verband met het veelvuldig gebruik van *-lijk* als bijwoordelijk suffix in die tijd. Immers in woorden, waar het suffix reeds in het oudg. voorkwam, was de *ton* al verzwakt tot *-lak*. Wanneer echter in de zeventiende eeuw weer veel nieuwe bijwoorden op *-lijk* gevormd worden (waarbij om ritmische redenen meestal een toonloze *e* aan het suffix vooraf gaat), is een uitspraak *ij* daarvan de logische consequentie, zeker nu de diftongering van *ī* tot *ij* juist haar beslag heeft gekregen.

o Deze geeft de korte o weer en de lange o in open lettergreep. In gesloten lettergreep wordt oo, eventueel ô geschreven voor lange o. V.d.Weyden spreekt nergens over een klankverschil tussen open en gesloten o, evenmin als Atteveld, die dezelfde verdeling o-oo voorschrijft.

Spiegel vermeldt dit klankverschil wel. Ook hij schrijft o voor korte o en lange o in open lettergreep, oo voor lange o in gesloten lettergreep. De open o krijgt echter altijd het accent aigu.

V.d.Schuere merkt alleen bij de lange klank verschil op tussen open en gesloten o. In open lettergreep geeft oo de ô weer, o de \bar{o} . Analooq aan de e schrijft hij dan in gesloten lettergreep oo voor ô, ó voor \bar{o} .

Ook Smijters onderscheidt alleen ô en \bar{o} , en dan nog slechts in open lettergreep. Zij worden weergegeven door resp. oo en o. In gesloten lettergreep schrijft hij altijd oo. Een moeilijkheid doet zich voor bij de woorden soo, alsoo, die hij soms ook so, also schrijft.

u Omvat de korte u en de lange u in open lettergreep. In gesloten lettergreep schrijve men uu voor lange u, welke verdubbeling speciaal streng in acht genomen moet worden bij woorden, die uit het Latijn afkomstig zijn. Dit in tegenstelling met de woorden, die v.d.Weyden bij de behandeling van de e noemt, waar hij zegt, dat de e "ook zomtjids d'u volgt: als in buer, cuer, duer, huer, ende in andere: bij zoverre gij aldaar d'u in haar plaatse nit en begeert/als dus buur, cuur, duur, huur"(p.15, 16), hoewel toch "de verdubbelinge van d'u mede al over vele jaren voor goed gekeurd is"(p.13).

V.d.Weyden getuigt hier mijns inziens van een zeer scherp opmerkingsvermogen. Immers na de diftongering van \bar{u} tot ui, welke zich rond 1650 wel grotendeels voltrokken heeft, komt in het Nederlands uu praktisch allen voor r voor. Maar juist deze r veroorzaakt een lichte naslag van de uu. De spelling ue is dan een

nauwkeurige weergave van de uitspraak. Omwille van het systeem is echter uu te prefereren.

Ook de Twe-spraak wil u gebruikt zien voor korte u en lange u in open lettergreep, uu voor lange u in gesloten lettergreep.

V.d.Schuere schrijft wat betreft de u hetzelfde voor. Over de lange u in gesloten lettergreep zegt hij echter niets. Wel behandelt hij de diftong ue, die naar de voorbeelden te oordelen de klank IøI weergeeft. V.d.Schuere vermeldt echter nadrukkelijk, dat men de klank in u hoort beginnen en door u in e hoort klinken. Kennelijk bedoelt hij dus een soort IyI met naslag. Dit verklaart dan de spelling natuer, duerige, die hij in zijn werk gebruikt. Dat hij daarnaast ook nog eens duyrige schrijft, welke uy bij v.d.Schuere nog zuiver monoftongisch klinkt, is tekenend voor zijn onzekerheid omtrent de klank van uu voor r.

Smijters schrijft voor lange klank in open lettergreep ue, maar in de betreffende woorden volgt op ue ook altijd r. Slechts één keer komt lange u in gesloten lettergreep voor: buuck. Er valt dus al heel weinig uit op te maken.

Atteveld geeft alleen de gebruikelijke indeling u voor korte u en lange u in open lettergreep, uu voor lange u in gesloten lettergreep.

II. Tweeklanken.

V.d.Weyden kent naast de aa, ee, ii, oo, uu nog acht tweeklanken en drie drieklanken. Erg duidelijk laat hij zich hierover niet uit. Een voorbeeld van ieder vindt hij kennelijk genoeg om uitspraak en gebruik aan te geven.

ay De Twe-spraak onderscheidt naast ay in b.v. lay, kay nog aay in zaay, maay, etc.

Smijters kent ditzelfde verschil tussen ay en aey.

Volgens v.d.Schuere wordt ay alleen gebruikt om hayr(hoofd) van haar(pron.) te onderscheiden. De klank is echter alsof er ae stond. Voor het overige kent hij alleen aey.

Ook Atteveld vermeldt nadrukkelijk de verschillende uitspraak van ay in hayr en ay in sayen.

Het is duidelijk, dat de ay bij v.d.Weyden en Atteveld dezelfde lange klank weergeeft als de aay of aey bij de andere drie. De korte ay, die de Twe-spraak en Smijters vermelden zijn - kennelijk niet als zodanig onderkende - dialektische varianten van ey.

oy Hier doet zich niet de moeilijkheid voor van een korte variant naast de lange klank oy. De Twe-spraak en Smijters geven hem nu ook eenvoudig weer door óy, resp. oi/oy. Welk verschil er bij Smijters tussen oi en oy bestaat is niet duidelijk, daar hij zelf alleen maar oy gebruikt.

Alleen v.d.Schuere schrijft ooy, hiermee aangevend dat de klank open is, zoals Spiegel dat doet d.m.v. het accent aigu.

Atteveld vermeldt oy.

au De Twe-spraak kent naast au in grau, kau, etc. nog aau in blaau, graau, etc.

Ook v.d.Schuere schrijft au in b.v. aanschauen, maar aeu in blaeu, laeu.

Smijters geeft in zijn voorbeelden deauwen naast dauwen. Het is echter onduidelijk of hij hier wel de lange variant van au bedoelt, daar hij ^{la}ange a door ae weergeeft.

Atteveld kent evenals v.d.Weyden alleen au.

ey V.d.Schuere geeft naast ey ook nog de diftong ei; ei wordt altijd gevolgd door r, ey daarentegen nooit. Deze ei voor r is kennelijk een poging om de 'blètende' klank voor r in woorden, die men tegenwoordig met aa of ee uitspreekt, weer te geven.

Spiegel geeft deze IæI weer met ae, altans in woorden met tegenwoordige aa-uitspraak. De ee voor r blijft bij hem ee. Wanneer hij dan bij de voorbeelden met ey ook rein en klein schrijft, moet deze ei dus een verkorte ey zijn of louter een andere schrijfwijze voor dezelfde klank. Dit laatste lijkt het meest aannemelijk, omdat Spiegel ei nergens als aparte diftong vermeldt, zoals v.d.Schuere, die daarbij nadrukkelijk beweert: "de ey héft den klank zoo véel langer dan ei als y langer klinkt dan de i". (p.43)

Dezelfde moeilijkheid omtrent de uitspraak van ei levert Smijters. Hij schrijft ei, wanneer het gevolgd wordt door r, maar ook in woorden als feit, gheit. Bij hem gaat echter het vermoeden van een andere spelling voor dezelfde klank niet meer op, daar hij ei als aparte diftong naast ey vermeldt.

Atteveld kent alleen ey. Wel geeft hij duidelijk het verschil in uitspraak aan tussen ey in heyr en ey in leyden. In heyr(leger) wordt ey kennelijk alleen gebruikt ter onderscheiding van heer (meester). De uitspraak is echter dezelfde, n.l. ee.

eu Blijkens het voorbeeld geeft v.d.Weyden hiermee de IøI weer.

De Twe-spraak schrijft ue. Eu komt volgens Spiegel alleen voor in vreemde woorden als Europa, Euripides, etc. Zij vertegenwoordigt daar kennelijk Iø I.

Dit verschil in uitspraak vermeldt ook Atteveld, die echter zowel IøI als Iø I weergeeft door eu.

V.d.Schuere geeft alleen ue (vgl. p.9 van deze scriptie), Smij-

ters alleen eu.

oe Over de uitspraak van de oe tasten we geheel in het duister en dat niet alleen bij v.d.Weyden. Zelfs de mededeling van v.d.Schuere: "In 't uytspreken van oe vald den klank duer o op e in 't eynde wat verzoetende"(p.45), laat aan duidelijkheid veel te wensen over.

v.d.Weyden verwerpt de spelling ou voor oe, evenals de Tweespraak.

ou V.d.Weyden, evenmin als Atteveld en Smijters, zegt niets over een mogelijke verwarring met au.

Spiegel en v.d.Schuere vestigen hier wel de aandacht op, hoewel er naar hun mening toch een duidelijk onderscheid in uitspraak bestaat. Volgens v.d.Schuere is er een even groot verschil tussen au en ou als tussen a en o.

uy Naast uy kent alleen v.d.Schuere ook nog de tweeklank ui, die echter alleen voorkomt na q. De klank verandert daarbij kort van u in i. Het verschil met uy achter q ligt louter in de lengte.

eeu Wederom levert alleen v.d.Schuere enig commentaar. Hij vermeldt uitdrukkelijk, dat het hier gaat om de breed uitgesproken ee. Misschien bedoelt Spiegel iets dergelijks te zeggen, waar hij eeu stelt als pendant van eu.

iiu Voor de, eveneens door Atteveld gebruikte, afwijkende spelling t.o.v. Spiegel, v.d.Schuere en Smijters vergelijkte men het behandelde bij i.

oey V.d.Schuere legt sterk de nadruk op het verschil met ooy. Dit wijst bij hem misschien op een uitspraak \bar{o} voor oe, daar immers een uitspraak oe voor iedereen duidelijk verschil van \hat{o} .

Daarentegen zijn moeilijkheden goed te begrijpen, wanneer het gaat om het verschil open - gesloten oo.

Spiegel, Smijters en Atteveld vermelden evenals v.d.Weyden de oey zonder enig commentaar.

III. Medeklinkers.

b-p De verwantschap tussen b en p, waarop v.d.Weyden wijst, vindt men ook vermeld bij Spiegel, v.d.Schuere en Atteveld.

Overigens is Spiegel de enige, die de moeilijkheid van b of p in auslaut en voor werkwoordsuitgang -t tracht op te lossen door te wijzen op de meervoudsvormen: krabt naast krabben, klapt naast klappen.

Dat ph in leenwoorden luidt alsof er f staat, wordt behalve door v.d.Weyden nog opgemerkt door v.d.Schuere en Atteveld.

Alléén staat v.d.Weyden in het onderkennen van de moeilijkheid, dat -mpt en -mt in uitspraak praktisch niet verschillen.

c-k Men behoort de c te blijven gebruiken in leenwoorden als capabel, conditie, etc. Voor a, o, u, l, n, r klinkt ze als k, voor e, i en ij als s. Over het gebruik van c i.p.v. k in Nederlandse woorden zegt v.d.Weyden niets. Wel acht hij het echter zeer juist, dat k (en dus niet de latijnse c!) geschreven wordt in woorden, die uit het grieks afkomstig zijn. Ook gebruikt hij zelf nergens c i.p.v. k. Men mag hieruit concluderen, dat hij deze c evenzeer verwerpt als de verbinding ck in woorden als druck, ick, bancken, klancken, etc., waar k alleen voldoende is. Over de ck als geminaat wordt hierbij niet gesproken, maar blijkens het woord drukker op p.18 is ook daar de c verbannen.

Reeds Spiegel wijst er op, dat de c als enige functie heeft de Griekse chi en Hebreeuwse schin te helpen vormen, want voor de klank die ze voor a, o, u heeft, hebben wij de k, vóór e en i hebben wij de s. De verbinding ck in geminatie wenst Spiegel echter te handhaven "om de niewicheyd te myen van kk te schryven." (p.44). Hij gebruikt ck echter ook nog in auslaut en inlautend na consonant, waar de moeilijkheid van kk zich helemaal niet hoeft voor te doen.

V.d.Schuere wenst c eveneens alleen te zien in de verbindingen sch en ch, waar ze ongeveer de kracht van g heeft en in woorden,

waar ze overeenkomstig haar naam de kracht van c heeft, n.l. in leenwoorden voor e,i en ij.

Smijters daarentegen verzet zich tegen het gebruik van kk i.p.v. ck, "door dien dat kk harder luydt dan ck IenI dat van natueren de tonghe versoetinghe begheert"(p.5,6). Ook gebruikt hij c nog in woorden als cloeck, col, cool.

Atteveld vermeldt alleen de uitspraak van c als k voor a,o,u en als s voor e,i en ij, zonder verder commentaar over gebruik. In zijn werk treft men echter nog c in auslaut aan. Het meervoud van de betreffende woorden heeft k, in geval van geminatie ck.

d-t Het schrijven van d of t in auslaut, waar ze in klank weinig verschillen, wordt gebaseerd op de uitspraak van de verlengde of meervoudsvorm van het woord in kwestie, b.v. glad-gladde, brood-broden.

Spiegel en v.d.Schuere bedienen zich van hetzelfde hulpmiddel. V.d.Schuere geeft hier nog als argument bij, dat men "de zoetigheid Ivan de dI boven de hardigheid Ivan de tI lieven moet/inzonderheyd daer 't de reden vereyscht"(p.16).

Smijters vermeldt over het verschil d - t niets, maar gebruikt in zijn werk meerdere malen t of dt i.p.v. d, b.v. daet, goudt, oudt, geluydt naast geluyt.

Atteveld maakt zich van de moeilijkheid af met de opmerking, dat het verschil duidelijk te horen is. Dit gaat wel op voor het woordenpaar dalen - talen, maar ^{da}at hij het inderdaad hoort bij dood - schoot valt sterk te betwijfelen.

Over de werkwoordsuitgang -dt spreekt behalve v.d.Weyden niemand. Kennelijk bestond er ook nog geen duidelijk vervoegingsvoorschrift.

In de Twe-spraack vindt men b.v. word naast wort.

V.d.Schuere laat duidelijk zijn voorkeur zien door overal d te schrijven, waar in de meervoudsvorm geen t voorkomt, dus ook in woorden die noch d, noch t in de stam hebben.

Smijters schrijft wel dt, maar ook in b.v. men meyndt.

Atteveld gebruikt consequent de regel: dt bij woorden met stam op d, elders alleen t.

De opmerking van v.d.Weyden, dat -ti, gevolgd door een vokaal, klinkt als -ci, vindt men ook bij v.d.Schuere en Atteveld. V.d.Weyden is echter de enige, die om deze reden een spelling -ci prefereert. Ook de voorkeur voor een imperatief zonder -t treft men bij geen van de anderen aan.

f-v De f klinkt veel scherper dan de v. Aan de hand van enkele voorbeelden tracht v.d.Weyden dit duidelijk te maken.

Even beknopt zijn v.d.Schuere en de Twe-spraack.

Atteveld beperkt zich tot het constateren van verwantschap.

Smijters rept niet over de verhouding f-v.

g V.d.Weyden verwerpt het gebruik van gh binnen dezelfde lettergreep, daar "de g haar zonder h wel kan behelpen"(p.28).

In de Twe-spraack evenals bij Smijters treft men nog gh aan. Volgens Spiegel heeft g n.l. explosieve waarde. De h is dus nodig om het spirantische karakter aan te geven.

Kennelijk bestaat deze explosieve g nog ten tijde van v.d.Schuere. Hij verzet zich er immers tegen, dat sommigen de g in geminatie een lichte k-articulatie willen geven. Dit is echter een Hollandse eigenaardigheid, geen A.B. De spelling gh voor g verwerpt hij om dezelfde reden als v.d.Weyden, evenals het gebruik van ch in het enkelvoud van woorden, die in het meervoud met g geschreven worden.

Ook Spiegel bepleit deze gelijkvormigheidsspelling. Er is immers een duidelijk uitspraakverschil tussen ch en gh. De gh is dikker en zwaarder.

Niettemin verzet Smijters zich heftig hiertegen, omdat dan het onderscheid tussen b.v. dach(jour) en dag(pook) niet meer duidelijk te horen is. Het blijft duister hoe hij dit onderscheid dan in het meervoud wil laten horen.

Atteveld zegt niets over de kwestie ch-g. Met de spelling gh

weet hij kennelijk nog niet goed raad. Nu eens schrijft hij gh, dan weer g.

V.d.Weyden vestigt nog de aandacht op de j-achtige klank van g in woorden als person^agie, pluymagie, etc. Dit zijn echter allemaal leenwoorden en hij merkt dan ook direkt op, dat het verschil tussen g en j in nederlandse woorden heel duidelijk is.

Ook Atteveld vermeldt deze uitspraak j, evenals v.d.Schuere, die weigert daarom de g een andere naam te geven, b.v. zje, want men moet haar noemen "over een kommende/met de kracht daer toe zy van ons gebruykt word"(p.21).

h Over de h als zodanig deelt v.d.Weyden niets mee, evenmin als de Twe-spraack, Smijters en Atteveld.

V.d.Schuere geeft een onduidelijke fonetische beschrijving. Hij bestrijdt de N.O-Vlaamse verwarring a-h.

j V.d.Weyden geeft hier al erg weinig explicatie.

Voor Spiegel is de 'gestaarte j' kennelijk nog iets nieuws. Wel zegt hij uitdrukkelijk haar te prefereren boven de spelling i, omdat ze consonant is, maar om de mensen niet al te zeer te schokken door het alfabet te verlengen, stelt hij voor de ronde r, die toch geen nut heeft, weg te laten.

Ook v.d.Schuere stelt met nadruk vast dat j, hoewel ze eigenlijk een tot consonant geworden i is, een zeer eigen karakter heeft. Daarom moet men haar liever niet consonantisch i, maar je noemen.

Smijters noemt de j nog niet in het alfabet. Toch treft men in de tekst jeught naast ieught, jae naast iae aan.

Atteveld is zo mogelijk nog beknopter als v.d.Weyden. Hij duidt alleen het verschil aan tussen ia en ja.

l Vergelijk v^or de opmerking over de l in eensyllabige woorden de soortgelijke opmerking over ff in b.v. cijffer. Kennelijk had men ten tijde van v.d.Weyden de neiging niet alleen k, maar

ook andere consonanten te verdubbelen in auslaut en na korte syllabe.

Bij de voorbeelden, die v.d.Weyden geeft van syllabesplitsing voegt v.d.Schuere nog het zeldzame geval dat l voor r staat.

m Ook hier maakt alleen v.d.Schuere dezelfde opmerking over syllabesplitsing.

n Het gebruik van een dubbele consonant, wanneer een enkelvoudige vorm van een woord gebruikt wordt bij meervoudige betekenis, wekt wel zeer sterk de indruk, dat v.d.Weyden hier de basis voor spellins⁹voorschriften, de gesproken taal, uit het oog verliest. Het is echter niet duidelijk of deze schrijfwijze ook voor andere consonanten dan n geldt. Ik neem aan van niet, daar hij er alleen bij de n over spreekt. Men vergelijkte bovendien de opmerkingen over ff en ll en vooral die over ck op p.31,32, waar hij zegt datck in b.v. druck, ick, even dwaas is als hoff, wall, datt, etc. Waarschijnlijk wordt deze nn dus ook werkelijk langer uitgesproken als n.

q Wordt altijd gevolgd door u. Over de klank van de q zegt niemand iets, maar blijkens de teksten geeft qu bij ieder kw weer. De naam is bij v.d.Weyden, Atteveld en v.d.Schuere qu, bij de Twe-spraack que en bij Smijters ku.

Spiegel verkiest que, omdat dit de enige manier is om de klank van de letter met de letter zelf weer te geven. Maar wordt de w-klank niet veroorzaakt door de u? Dan zou de naam qu beter zijn. Ik neem tenminste aan, dat daarmee IkuI bedoelt wordt en niet IkwI, dat helemaal niet in het alfabetisch systeem zou passen. Men vergelijkte daarmee de naam die Smijters geeft, n.l. ku!

De toevoeging van de klinker u i.p.v. a of e zoals bij de andere consonanten is een logisch gevolg van het feit dat alleen u na q voorkomt.

r V.d.Weyden kent ronde r en rechte r. De ronde r wordt altijd voor en midden in een woord gebruikt, de rechte r alleen in het eide.

Ook v.d.Schuere vermeldt deze twee schrijfwijzen. Volgens hem wordt door sommigen de rechte r voor en achter in de syllabe en na e gebruikt, elders overal de ronde r, door anderen de ronde r na de ronde letters b,d,g,h,k,o,p,v,w, de rechte r in andere posities. Zelf vindt hij dit onderscheid echter onbelangrijk, daar er geen klankverschil bestaat.

Spiegel is dezelfde mening toegedaan. Hij wil immers de ronde r wel laten vervallen om j in het alfabet op te kunnen nemen.

Atteveld kent eveneens beide schrijfwijzen voor r. Hij gebruikt ze echter noch volgens het systeem van v.d.Weyden, noch volgens één der beide systemen die v-d-Schuere vermeldt.

Smijters spreekt nergens over de r.

s-z De z is zacht, de s scherp snijdend. Staande na consonant is het verschil toch niet meer zo erg duidelijk te horen. Men moet aan de hand van een aantal voorbeelden maar uitmaken, waar s en waar z vereist wordt. Merkwaardig is zijn opmerking, dat s "gesloten zijnde tusschen twe vocalen/meestendeels uytgesproken wordt als z I....I, deshalven onnodig datmen deze met z schrijve" (p36). Eenvormigheid in de spelling gaat bij v.d.Weyden kennelijk boven weergave van de uitspraak.

Spiegel propageert daarentegen juist een veelvuldiger gebruik van de z, die helemaal door de s verdrongen wordt. Men moet de verschillende klanken goed weten te onderscheiden!

V.d.Schuere prefereert zachte klanken. Meervoudsvormen krijgen bij hem dus altijd z, behalve in geval van geminatie, waar s gebruikt moet worden. Zachtheid wint het hier van eenvormigheid.

Smijters en Atteveld schrijven evenals v.d.Weyden tussen twee vocalen s. Onduidelijk is de opmerking van Atteveld over het onderscheid tussen s en z na l,n,r.

Ook de s wordt op twee manieren geschreven. De gestaart s staat

altijd voor en midden in een woord, de ronde s altijd in het einde. Hierover heb ik geen afwijkende meningen gevonden.

v-w In zijn voorrede wijst v.d.Weyden er op, dat veel mensen blijkbaar het onderscheid niet kennen tussen de u, die een vocaal is en de v, die consonant is. Vreemd genoeg komt hij hier niet op terug, noch bij de behandeling van de u, noch bij de v. Wel verwerpt hij de naam 'dubbel uu' voor w. De spelling wt voor uut (dat op zich al fout is, omdat men uyt moet schrijven) vindt hij onzin, daar "t achter w niet uytgesproken en kan worden". V.d.Weyden drukt zich hier wat onduidelijk uit, maar kennelijk bedoelt hij de uitspraak wt zonder meer, want volgend op vocaal kan ze wel uitgesproken worden, zoals hij zelf even later ook aantoonde voor de 2^e en 3^e persoon enkelvoud van de werkwoorden op -uwen.

Ook Spiegel dringt er al op aan, dat men de jeugd u, v en w duidelijk leert onderscheiden, "in de plaatse daar men nu zied u, v, dubbel vv, zeggende u, va, wa". (p.46)

V.d.Schuere verwerpt uitdrukkelijk de mening, dat v ontstaan zou zijn uit u in syllabe-anlaut. Men dient goed te onderscheiden, dat v en w, in tegenstelling tot u, medeklinkers zijn en dus overeenkomstig hun kracht genoemd moeten worden: va en wa.

Bij Smijters krijg ik de indruk, dat hij deze mening over de verhouding u-v nog is toegedaan. Wel gebruikt hij in zijn werk de normale spelling, maar in zijn alfabet geeft hij alleen v en w, terwijl hij voor de namen hiervan u en we schrijft.

Atteveld geeft evenals v.d.Weyden de namen vau en wau. Toch is ook voor hem het verschil met u blijkbaar nog erg gering, want in het alfabet worden vau en wau tussen haakjes aan de u toegevoegd.

Over de uitspraak van de w vermeldt v.d.Weyden niets.

De Twe-spraak geeft een beschrijving die op bilabiale uitspraak duidt.

Waarschijnlijk bedoelt Smijters hetzelfde, wanneer hij bij de benaming van de w naast we ook wb schrijft.

x Merkwaardig is, dat v.d.Weyden duidelijke voorschriften geeft voor het gebruik van x i.p.v. ks, terwijl de Twe-spraack en Smijters er helemaal niets over zeggen en volgens v.d.Schuere x louter omwille van de korthed ks of gs kan vervangen.

Echter ook Atteveld vindt, dat men niet zonder meer x voor ks mag schrijven. Eigenlijk is hij helemaal tégen het gebruik van x, omdat hij graag in alle woorden de oorsprong nog wil zien.

Blijkens de opmerkingen die hij er over maakt, staat v.d.Weyden het gebruik van x i.p.v. ks niet toe in woorden, waar de s nog niet, zoals in de bijwoorden, met de k versmolten is, maar nog duidelijk als een achtervoegsel gevoeld wordt, zoals in genitiefvormen en woorden als maaxsel, haxsel. Dit verklaart ook het toestaan van oxel naast oksel en oxhoofd naast okshoofd, daar -sel, resp. -s hier wel het uiterlijk heeft van een suffix, evenwel gevoegd aan een substantief, dat in het Nederlands niet bestaat.

y De y heeft bij v.d.Weyden als enige functie het vormen van twee- en drieklanken.

Bij Atteveld is het niet anders. Deze wijst nog op het unieke karakter van y. Enerzijds is ze een consonant, omdat ze een klinker nodig heeft om uitgesproken te kunnen worden (oy), anderzijds is ze vocaal, omdat ze diftongen helpt vormen.

Spiegel, v.d.Schuere en Smijters gebruiken y in diftongen, maar daarnaast ook nog als lange i.

NABESCHOUWING.

Nu aan de opdracht voldaan is, die ik mij in de inleiding van deze scriptie gesteld heb, n.l. van der Weyden's spellingstheorie te vergelijken met de door hem bewonderde voorgangers, kom ik vanzelf weer terecht bij de vraag, waarom v.d.Weyden het nodig heeft gevonden zich in de rij der taalzuiveraars te scharen.

Wanneer we Atteveld's Letterklanc even buiten beschouwing laten, dan zien we dat v.d.Weyden in de volgende punten een geheel eigen mening verkondigt:

- spelling â, ê, î, ô, û voor aa, ee, ii, oo, uu, wanneer deze in de laatste lettergreep van een woord voorkomen.
- spelling ii i.p.v. ie.
- ij als zesde vocaal, met als gevolg, dat y alleen gebruikt wordt in tweeklanken.
- het onderscheid lijk - lik, naargelang de voorafgaande lettergreep kort of lang is.
- het gebruik van dt in de 2^e en 3^e pers. enkelvoud van de werkwoorden met stam op d.
- het gebruik van auslautend nn in woorden met enkelvoudige vorm bij meervoudige betekenis.
- voorkeur voor spelling ci in woorden als commotie, gratie.
- duidelijke voorschriften voor het gebruik van x.

Van wezenlijk belang zijn hierbij de spelling ii en ij. Weliswaar heeft ii de oude ie niet kunnen verdrijven, maar v.d.Weyden doet hier in ieder geval een zeer verdienstelijke poging de klank van de tot monftong geworden ie ook als zodanig weer te geven.

Betrekken we nu echter Atteveld weer in onze beschouwing, dan zien we dat juist deze twee wezenlijke veranderingen reeds bij hem voorkomen.

Mijns inziens is dit ook de reden waarom v.d.Weyden hem boven alle anderen roemt, als hij het heeft over "enige Autheurs I...I di al over vele jaren dapperlijk gezweet hebbē". (p.7) Want men kan niet ontkennen, dat het werk van b.v. van der Schuere meer

van noeste arbeid getuigt dan dat van Atteveld en trouwens ook van v.d.Weyden zelf. Van een fonetische beschrijving van de klanken en een voortdurend aangeven van de plaatingsmogelijkheden van alle letters vindt men, behoudens een enkele uitzondering, bij hen niets.

Toch mag men v.d.Weyden deze vaak wat al te grote beknoptheid niet verwijten. Blijkens zijn nawoord heeft hij niet de pretentie gehad met zijn werk de taal ineens van alle ongerechtigheden te zuiveren, maar enkel en alleen de geleerden tot meer ijver op dit gebied te stimuleren. En als hij ,naar ik aanneem , zelf geen geleerde is , dan moet men bewondering hebben voor de nauwgezetheid waarmee hij de uitspraak van de klanken heeft waargenomen en getracht heeft daarmee een zo gesloten mogelijk systeem op te bouwen.

Waarschijnlijk zijn deze twee eigenschappen, een scherp waarnemingsvermogen en de drang naar een hanteerbaar systeem, de oorzaak geweest, dat v.d.Weyden , ondanks zijn bewondering voor Atteveld, een jaar na het verschijnen van diens Letterklanc zijn Nederduytsche Letterstellinge het licht deed zien. Bij Atteveld immers trof hij nog de spelling gh en c*i*.p.v. k aan, die hij ten stelligste verwerpt. En tezamen met de hierboven genoemde afwijkende meningen is dit, waar het gaat om de zuiverheid van de moedertaal, een meer dan voldoende reden zich in de strijd te be-
geven.
